

O priimkih *Stritar* in *Tavčar*

Marko Snoj

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana;
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana; marko.snoj@zrc-sazu.si

Članek prinaša etimološko razlago priimkov *Stritar* in *Tavčar*, in sicer prvi izvira iz srednjevisokonemškega občnega imena *strītare*, ki je pomenil 'vojščak, vojak, borec' in verjetno tudi 'prepirljivec' (beseda se v današnji nemščini glasi *Streiter*), drugi iz srednjevisokonemškega *Diutschære* 'Nemec' v času med 1200 in 1400, ko je bil bavarski diftong na razvojni stopnji *ai*, preden se je razokrožil v *au*.

Der Beitrag bringt etymologische Erklärungen der slowenischen Familiennamen *Stritar* und *Tavčar*. Der erste Name stammt aus dem mittelhochdeutschen Appellativ *strītare* 'Streiter, Krieger' und vielleicht 'Zänker', der zweite aus dem Ethnonym *Diutschære* 'Deutscher' aus der Zeitspanne zwischen 1200 und 1400, vor der Entrundung des zweiten Elements des Diphthongs (*iu* >) *ai* zu *au*.

Ključne besede: slovenščina, priimki, etimologija

Schlüsselwörter: Slowenisch, Familiennamen, Etymologie

Mnogi naši pisatelji, med njimi Josip Stritar in Ivan Tavčar, imajo izvorno nemške priimke. Ne bom ugibal, zakaj je tako, moj današnji namen je prikazati, iz katerih nemških besed sta prevzeta priimka *Stritar* in *Tavčar* in kako je prišlo do njune današnje podobe.

Največ Stritarjev je v Osrednjeslovenski statistični regiji, kamor danes prištevajo tudi pisateljevo rodno Podsmreko pri Velikih Laščah. Priimek izvira iz srednjevisokonemškega občnega samostalnika *strītare*, ki je pomenil 'vojščak, vojak, borec',¹ pred diftongizacijo dolgega *ī*, ki se v južni bavarščini začne okrog leta 1100 in do leta 1250 zaključi na vsem bavarskem ozemlju. Ali je bil torej Stritarjev davni prednik, ki se je bil naselil na Kranjskem, vojščak? Morda, gotovo pa to ni, saj je srednjevisokonemški glagol *strīten*, iz katerega je izpeljano ime delujoče osebe *strītare*, poleg 'bojevati se' pomenil tudi 'prepirati

¹ Snoj pri Bezljaju 1977–2007: 4, 121. Razlaga je neoporečna kljub dvomu, ki ga zaradi izgovarjave z vzglasnim *s*- izrazi Bezljaj 1966: 77 = Bezljaj 2003: 344. Priimki so namreč v prvi vrsti pisna in ne govorjena kategorija. Leta 1931 je v Laškem potrjen tudi priimek *Štritar* (Bezljaj 1974: 623), ki ga danes ni več.

se'. Morda je bil samo 'prepirljivec', tako kot prvi nosilec priimka *Cankar*, ki izvira iz nemškega imena delujoče osebe glagola *zanken* v pomenu 'prepirati se'.

Josip Stritar se je verjetno zavedal njemu neljubega prvotnega pomena svojega priimka, zato ne čudi, da si je za psevdonim, ki ga je uporabil na začetku svoje dolge literarne poti leta 1869 in na koncu leta 1922, izbral slovansko *Boris Miran*. Zakaj je borbenega duha ohranil v rojstnem imenu *Boris*, skrajšanem iz *Borislav* s podobnim prvotnim pomenom, kot ga ima priimek *Stritar*, bodo povedali tisti, ki so za tovrstne razlage bolje usposobljeni.

Priimek *Tavčar*, ki ga sicer najdemo povsod po Sloveniji, je najpogostejši v Gorenjski statistični regiji, kamor spadajo tudi Tavčarjeve rodne Poljane. Naučili so nas, da izvira iz nemškega etnonima *Deutscher*, ki se je razvil iz srednjevisokonemškega *Diutschære*, in da torej prvotno pomeni 'Nemec'. Morda se je ob tem kdo vprašal, zakaj ima slovenščina na začetku *t* in ne *d*, kot je v nemščini. Odgovor je preprost: bavarska nemščina nima zvenečega *d*, temveč le dva nezveneča *t*. Tisti, ki se je razvil iz starejšega nezvenečega *t*, kakršen se v primerljivih besedah najde tudi v drugih visokonemških narečjih, se izgovarja močneje (rečemo, da je *fortis*), oni, ki se je razvil iz *d* in ki je v ustreznih besedah v drugih visokonemških narečjih ohranil *zven*, pa šibkeje (rečemo, da je *lenis*). A slovanska ušesa teh razlik ne zaznavajo, zato vse bavarske besede z etimološkim nemškim *t* ali *d* sprejemamo z našim nezvenečim *t*, npr. *tavžent* iz *Tausend* in *tuš* iz *Dusche*. Težje je odgovoriti na vprašanje, zakaj na mestu nemškega dvoglasnika *eu* stoji naš *av*. Izposojenke iz nemških besed s tem dvoglasnikom ne glede na njegov izvor in zapis se pri nas navadno glasijo z dvoglasnikom *aj*, kot se izgovarja južnobavarski ustreznik siceršnjemu nemškemu dvoglasniku *eu* že vse od leta 1400. Iz priimka *Preusse* s prvotnim pomenom 'Prus' imamo mi našega *Prajs*, iz *Mäusel* z občnim pomenom 'miška' pa naša *Majzel* in *Majzelj*, iz občnega samostalnika *Kreuzer* v bavarski izreki imamo mi našega *krajcar*. In govoriti po nemško, kar se v nemščini izrazi s prislovom *deutsch*, se je pri nas reklo *govoriti tajč*. Glagol *tajčati*, ki je pomenil 'govoriti po nemško', se je do danes ohranil v sestavljenem *dotajčati*, ki v nižjih pogovornih plasteh pomeni 'dopovedati'. Pričakovali bi torej, da bi se priimek glasil *Tajčar*. Ime *Tajčar* je pri nas znano kot hišno ime v Krašnji,² pri Hrvatih pa je tudi priimek. V množinski obliki *Tajčari* ga najdemo kot krajevno ime južno od tipološko enakega imena *Kranjci* v Gorskem kotarju – na področju, kjer se govori kostelski govor dolenske narečne skupine.

Srednjevisokonemški *iu*, ki je sovpadel s preglašenim dolgim *ī*, se je v bavarsčini 12. stoletja najprej diftongiral v *eū*, nato se je prvi del prek *äū* in *aū* razvil v *ai*. Razokroževanje *aū* v *ai* se je začelo v 13. stoletju, vse bavarske otoke

² [Http://www.genealogy.si/srdindex/T021.html](http://www.genealogy.si/srdindex/T021.html) (dostop 25. 12. 2023).

pa je doseglo v dvesto letih. Iz srednjevisokonemške besede *hiusel*, ki pomeni 'stranišče' in je izvirno manjšalnica od *hūs* 'hiša', smo prevzeli našega *jevželj* v času, ko se je v bavarščini *iu* izgovarjal kot *eü*. Iz mlajše stopnje *aü* pa izvira naša koroška beseda *kavšlar* 'kajžar', ki je prevzeta iz odraza srednjevisokonemške **kūsler*, sicer tvorjene iz **kūse* 'kajža' (ta je prevzeta iz slovenske *hiša*, ko se je glasila še **xyša*), iz katere smo pozneje prevzeli našo *kajža*.³ Iz povedanega sklepamo, da je priimek *Tavčar* prevzet iz srednjevisokonemškega *Diutscher* v času, ko se je v tistem bavarskem govoru, iz katerega izvira, glasil **Daütscher*. Terminus ad quem je leto 1400, terminus a quo pa 1200.

Kolegica Urška Perenič me je prijazno opozorila na priimek Tavčarjevega alter ega v romanu *Ivan Slavelj* iz leta 1876. Takrat je bilo za vodilne veljake očitno prestižno biti Slovan. Ivan Tavčar, ki je bil krščen za *Janeza*, si je rojstno ime prilagodil v *Ivan*, ker je tako manj podobno nemškemu in torej bolj slovansko. V romanu pa se je poigral še s priimkom, ki ga je naredil iz tedanje protipomenke svojega. Verjetno ga je nekako izpeljal iz etnonima, ki se v latinščini glasi *Slavus*, v nemščini pa *Slave*. Tako kot je iz imena *Žvab*, ki je prevzeto iz nemškega *Schwabe*, narejen priimek *Žvabelj*, bi bil tudi iz imena *Slave* lahko narejen priimek *Slavelj*. Priimek *Slavelj* je sicer izmišljen, a narejen kar posrečeno, le korenski samoglasnik bi bil v resničnem življenju prej *o* kot *a* in če bi bila osnova prevzeta iz organske bavarske nemščine, bi imeli na začetku *ž* ali kasneje *š*, ne pa *s*.

Literatura

France BEZLAJ, 1966: Einige slowenische und baltische lexische Parallelen, *Linguistica* 8/1, 63–81.

France BEZLAJ, 1974: *Začasni slovar slovenskih priimkov*. V Ljubljani: SAZU.

France BEZLAJ, 1977–2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5. Tretjo in četrto knjigo dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan, peto knjigo izdelala Marko Snoj in Simona Klemenčič.

France BEZLAJ, 2003: *Zbrani jezikoslovni spisi*. Ur. Metka Furlan. V Ljubljani: Založba ZRC.

Fran RAMOVŠ, 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. V Ljubljani: Akademsko založba.

Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. V Wiesbadnu: Otto Harrassowitz.

³ Striedter-Temps 1963: 18, Ramovš 1936: 37.

Zusammenfassung

ZU FAMILIENNAMEN *STRITAR* UND *TAVČAR*

Die beiden Familiennamen sind in slowenischer Namenforschung längst richtig erklärt. Der erste geht auf das mhd. Appellativ *strītare* ‘Streiter, Krieger’ und vielleicht ‘Zänker’ und der zweite auf das mhd. Ethnonym *Diutschære* ‘Deutscher’ zurück. Im Beitrag wird auch das Problem der Chronologie der beiden Entlehnungen behandelt. Der Familienname *Stritar* musste schon vor der Diphthongierung des mhd. *ī* > *ei* > südbairisch *ai* entlehnt werden, d. h. vor dem Jahr 1250, und der Familienname *Tavčar* musste ins Slowenische vor der Entrundung des Diphthongs (*iu* >) *ai* zu *ai* übernommen werden, d. h. in der Zeitspanne zwischen den Jahren 1200 und 1400.